

УДК 331.5.024.5:331.526 (043.5)

Сибірцев В.В., к.е.н, доцент,
доцент кафедри економіки, менеджменту та комерційної діяльності
Центральноукраїнський національний технічний університет

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ПРОЕКТУВАННЯ МЕХАНІЗМУ РЕГУЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Сибірцев В.В. Інституціональне проектування механізму регулювання національного ринку праці. Розглянуто основні положення та визначено можливості використання системно-рефлексивної парадигми регулювання під час проектування змін інституціонального простору соціально-економічних відносин. Розроблено схему структурної побудови механізму регулювання національного ринку праці, що базується на реалізації рефлексивного підходу до організації взаємин суб'єктів даного ринку в контексті розбудови інформаційно-інституціонального середовища взаємодії. Розглянуто систему рефлексивних впливів, орієнтованих на впорядкування соціально-економічних відносин на основі підтримки сприйняття суб'єктами ринку цінностей, образів та уявлень, сформованих в інституціональному просторі регулювання національного ринку праці. Розкрито логіку здійснення регулятивного впливу на процеси забезпечення продуктивної зайнятості в рамках рефлексивно-інституціонального регламентування взаємодії учасників національного ринку праці. Доведено необхідність використання сукупності інституціональних норм і правил, рутин та обмежень для ідентифікації, оформлення й випереджальної гармонізації інтересів учасників національного ринку праці під час формування інформаційних моделей рефлексивної взаємодії в рамках розбудови полісуб'єктного середовища ринкових відносин.

Ключові слова: ринок праці, регулювання, інституціональне проектування, інституціоналізація, рефлексивне управління.

Сибирцев В.В. Институциональное проектирование механизма регулирования национального рынка труда. Рассмотрены основные положения и определены возможности использования системно-рефлексивной парадигмы регулирования при проектировании изменений институционального пространства социально-экономических отношений. Разработана схема структурного построения механизма регулирования национального рынка труда, основанного на реализации рефлексивного подхода к организации взаимоотношений субъектов данного рынка в контексте развития информационно-институциональной среды взаимодействия. Рассмотрена система рефлексивных действий, ориентированных на упорядочение социально-экономических отношений на основе поддержки восприятия субъектами рыночных отношений ценностей, образов и представлений, сложившихся в институциональном пространстве регулирования национального рынка труда. Раскрыта логика осуществления регулятивного воздействия на процессы обеспечения продуктивной занятости в рамках рефлексивно-институционального регламентирования взаимодействия участников национального рынка труда. Доказана необходимость использования совокупности институциональных норм и правил, рутин и ограничений для идентификации, оформления и опережающей гармонизации интересов участников национального рынка труда при формировании информационных моделей рефлексивного взаимодействия в рамках развития полисубъектной среды рыночных отношений.

Ключевые слова: рынок труда, регулирования, институциональное проектирование, институционализация, рефлексивное управление.

Sybirtsev V.V. Institutional design of national labor market regulation mechanism. The main provisions and the possibilities of using the system-reflexive paradigm of regulation in designing changes in the institutional space of socio-economic relations considered. The scheme of structural construction of the national labor market regulation mechanism which is based on the implementation of a reflexive approach to the organization of relations between the subjects of this market in the context of developing the information and institutional environment of interaction developed. The system of reflexive influences focused on the regulation of socio-economic relations considered on the basis of the support of the market values subjects perception, images and representations formed in the institutional space of regulation of the national labor market considered. The logic of the implementation of the regulatory influence on the processes of providing productive employment within the framework of the reflexive-institutional regulation of the interaction of the participants of the national labor market revealed. The necessity of using the set of institutional norms and rules, routines and constraints for identification, registration and pre-emptive harmonization of the interests of the participants of the national labor market during the formation of information models of reflexive interaction within the framework of building a polysubject environment of market relations using proved.

Keywords: labor market, regulation, institutional design, institutionalization, reflexive management.

Постановка проблеми. Національний ринок праці являє собою один зі стрижневих елементів системи забезпечення стабільного функціонування та усталеного розвитку складного механізму ринкових відносин, що становить господарську основу існування сучасного суспільства. Через ринок праці великою мірою здійснюється утворення людського складника продуктивних сил як базового підґрунтя під час виготовлення економічних благ, необхідних для задоволення широкого кола індивідуальних і колективних споживчих потреб та запитів у рамках обраного суспільного способу виробництва та прийнятого поділу праці, а також відбувається формування доходів громадян та добробуту населення, знаходять утілення та реалізацію соціокультурні засади продуктивної людської активності у цілому.

У сучасних умовах посилення тенденцій до глобалізації системи світогосподарських зв'язків, інтернаціоналізації економічного співробітництва та соціально-трудових відносин, інтенсифікації інноваційних технологічних змін на національних ринках праці також відбуваються масштабні трансформації, проявами яких стають помітне поглиблення ринкової сегментації, надзвичайне ускладнення вимог щодо потрібних роботодавцям професійних компетентностей та креативно-творчих здібностей найманих працівників, а також зростання очікувань цих працівників щодо якості трудового життя та оплати праці, автономізація та навіть атомізація суб'єктів ринку і т. д. Важливим наслідком наростання зазначених змін на національному ринку праці (НРП) стає посилення рефлексивного характеру взаємодії учасників ринку, що знаходить відображення як у суттєвих перетвореннях структурної побудови та механізму функціонування НРП, так і у змінах вимог щодо регулювання розвитку даного ринку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти формування інституціонального забезпечення регулювання національного ринку праці розглядалися у дослідженнях багатьох авторитетних вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: Н. Діденко [2], В. Звонар [7], А. Колот [4], О. Кравчук [4], С. Корецька [5], І. Курило [7], Е. Лібанова [7], Л. Лісогор [7], О. Макарова [7], Ю. Маршавін [8], Е. Остром [11], Д. Ріфкін [12], З. Шильнікова [10] та ін. Доцільність і продуктивність використання системно-рефлексивного підходу до вивчення питань регулювання розвитку та управління трансформаційними змінами складних явищ і процесів, таких як система соціально-трудових відносин у національному господарстві, було доведено у роботах А. Гальчинського [1], Т. Калінеску [3], В. Лепського [6], А. Пилипенко [9], О. Шведчикова [3] та ін.

Проте слід відзначити, що інституціональні аспекти формування механізму регулювання національного ринку праці, орієнтованого на врахування та підтримку міжсуб'єктної рефлексивної взаємо-

дії суб'єктів НРП у контексті розгортання складного комплексу сучасних змін суспільного способу виробництва, залишаються недостатньо вивченими та вимагають поглибленого розгляду.

Постановка завдання. Метою дослідження є обґрунтування структурної побудови, встановлення й узагальнення умов та особливостей інституціонального проектування механізму регулювання національного ринку праці, ґрунтованого на реалізації рефлексивного підходу до управління розвитком соціально-трудових відносин.

Виклад основних результатів. Системно-рефлексивна парадигма регулювання розвитку та управління трансформаційними змінами складних відкритих соціально-економічних систем базується насамперед на відзначенні активного характеру впливу суб'єктів, а також рефлексивних процедур їх взаємодії як на вибір напрямів і шляхів здійснення, так і на динаміку протікання цих процесів. До складу основних положень, що визначають доцільність використання системно-рефлексивної парадигми у сфері регулювання соціально-економічних відносин, слід віднести такі припущення.

По-перше, системно-рефлексивний підхід базується на визнанні суттєвих утруднень (або навіть неможливості) формування повністю та однозначно об'єктивних (тобто таких, що не несуть у собі суб'єктивно-оціночних суджень) передумов для прийняття рішень, спрямованих на регулювання розвитку або управління змінами. Таким чином, надання будь-якого регулятивного впливу, реалізація будь-яких управлінських дій базуються на рефлексії, тобто відображенні у свідомості особи, що приймає рішення, суб'єктивних уявлень про умови виникнення певної управлінської проблеми, альтернативні варіанти її вирішення, критерії оцінки оптимальності дій і т. д. Формування такого роду рефлексії відбувається до того ж під впливом і в процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії, тобто створення уявлень про умови виникнення та закономірності розвитку ситуації, що потребує ухвалення суб'єктом управлінських рішень, здійснюється під впливом інших суб'єктів.

По-друге, основу рефлексивної суб'єкт-суб'єктної взаємодії визначають системні уявлення («інформаційні моделі») агентів про власні властивості та релевантні характеристики партнерів, умови середовища, в рамках якого зазначена взаємодія розгортається і т. д. (такого роду уявлення, наприклад, Т. Калінеску та О. Шведчиков [3, с. 75] характеризують як образ, у межах якого реальні агенти відображають оточуючу реальну дійсність, а також себе у цій реальності). Саме сформовані в ході рефлексивного усвідомлення дійсності інформаційні моделі виступають підґрунтям для оцінки окремими суб'єктами передумов виникнення в ході їх діяльності проблемних ситуацій, що вимагають генерування певних управлінських рішень, а отже,

й для вибору суб'єктивно оптимального для цих суб'єктів варіанту регулятивних дій.

По-третє, рефлексивний підхід до регулювання розвитку та управління змінами в соціально-економічних відносинах полягає насамперед у налагодженні форм цілеспрямованої міжсуб'єктної взаємодії, в ході якої зусилля суб'єктів мають зосереджуватися на формуванні інформаційного простору (ієрархії ідей, уявлень, образів, що відповідають вектору цільової спрямованості інтересів цих суб'єктів), у контексті сприйняття якого іншими агентами дії цих агентів будуть орієнтовані на забезпечення зазначених інтересів (зміст такого роду взаємодії, зокрема, А. Пилипенко [9, с. 60] пов'язує із виокремленням декількох контурів рефлексивного управління, в рамках перетину яких суб'єкти прагнуть отримати можливість надавати вплив на ухвалення рішень іншими агентами). Отже, за такого підходу регулювання розвитку певного об'єкту управління (явища або процесу) передбачає надання впливу на формування інформаційних моделей суб'єктів, дії яких, своєю чергою, визначають спрямованість змін у стані цього об'єкту (на відміну від більш традиційної жорстко детермінованої суб'єкт-об'єктної взаємодії, що передбачає пряме корегування режимів функціонування об'єкту управління).

По-четверте, системно-рефлексивна парадигма виходить із наявності надзвичайно складного механізму підтримки відносин агентів із полісуб'єктним середовищем їх функціонування та розвитку, яке також являє собою рефлексивне відображення умов діяльності через набір сформованих інформаційних моделей, що враховують не тільки уявлення про стан певних явищ і процесів (у комплексі визначають параметри об'єкту управління), а й ціннісно-цільові настанови інших суб'єктів, дії яких можуть надати релевантний вплив на трансформацію цього стану, тобто здатні також знайти відбиття на успішності реалізації сформованих агентами моделей та обраних стратегій поведінки.

По-п'яте, впорядкування та систематизація інформаційних моделей (приведення у вигляд певної цілісної ієрархії образів та уявлень, що відбивають базові ціннісно-цільові настанови та відповідні до них моделі поведінки більшості суб'єктів), що в комплексі визначають параметри полісуб'єктного середовища діяльності, здійснюються на колективно-рефлексивній основі, тобто має інституціональну природу процедур ухвалення групових рішень. Отже, механізм взаємодії агентів із полісуб'єктним середовищем передбачає передусім рефлексивне сприйняття ними сформованих у рамках ментального простору колективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії і визнаних усіма її суб'єктами сукупності інституціональних норм і правил, а вже надалі – як генерацію альтернатив та відбір пріоритетних моделей поведінки, що відповідають усвідомленню індивідуальних інтересів, так і форму-

вання конкретних стратегій дій суб'єктів у певних відносинах.

Виняткового значення необхідність урахування особливостей міжсуб'єктної взаємодії набуває під час побудови механізмів регулювання соціально-економічних відносин, учасниками яких є широке коло агентів, що діють виходячи з надзвичайно неоднозначного і складного комплексу інтересів, цілей, мотивів і стимулів – так, як це відбувається в контексті функціонування та розвитку національного ринку праці. Отже, доцільність використання системно-рефлексивного підходу у цій сфері визначається, з одного боку, досить суттєвим впливом соціально-психологічних, поведінково-групових та соціокультурних факторів на формування моделей поведінки учасників даного ринку [4, с. 3–5; 8, с. 12–15; 11, с. 3–4 та ін.], а з іншого – чітко-окресленою рефлексивною природою соціально-трудових відносин, в основі яких знаходяться суб'єктивні уявлення агентів щодо прийнятності умов співробітництва і справедливості винагородження, якості трудового життя та інших важливих параметрів укладання трудових угод і контрактів.

За підходом, який пропонується автором, структурна побудова механізму регулювання національного ринку праці, що базується на реалізації системно-рефлексивної парадигми організації взаємин суб'єктів даного ринку в контексті розбудови інформаційно-інституціонального середовища суб'єкт-суб'єктної взаємодії, визначається багаторівневим характером рефлексії інтересів учасників ринкових відносин та вибору форм реалізації їх цільових настанов і прагнень (рис. 1).

Вихідним етапом побудови механізму регулювання НРП є ідентифікація суспільних інтересів у сфері продуктивної зайнятості, що є відображенням як рефлексивного сприйняття досягнутого рівня розвитку продуктивних сил (визначають оціночні параметри сформованого потенціалу корисного використання наявного людського капіталу), так і особливостей системи виробничих відносин, що склалася навколо пануючого у суспільстві способу взаємодії власників засобів виробництва (роботодавців) та найманих працівників. Оформлення отрефлексованих уявлень щодо відзначених вище суспільних інтересів знаходить відображення в ході процесу інституціонального закріплення (визнання прийнятними до використання більшістю членів суспільства) певних форм продуктивної зайнятості, унормування практики використання яких здійснюється шляхом розбудови (колективного вибору і групового затвердження) комплексу інституціональних правил і норм (ІПН) взаємодії учасників НРП. При цьому зазначений процес інституціонального закріплення базується як на ретроспективному подовженні дії традиційних рутин і традицій, джерелом виникнення яких виступають культурно-історичні особливості утворення і розвитку людської спіль-

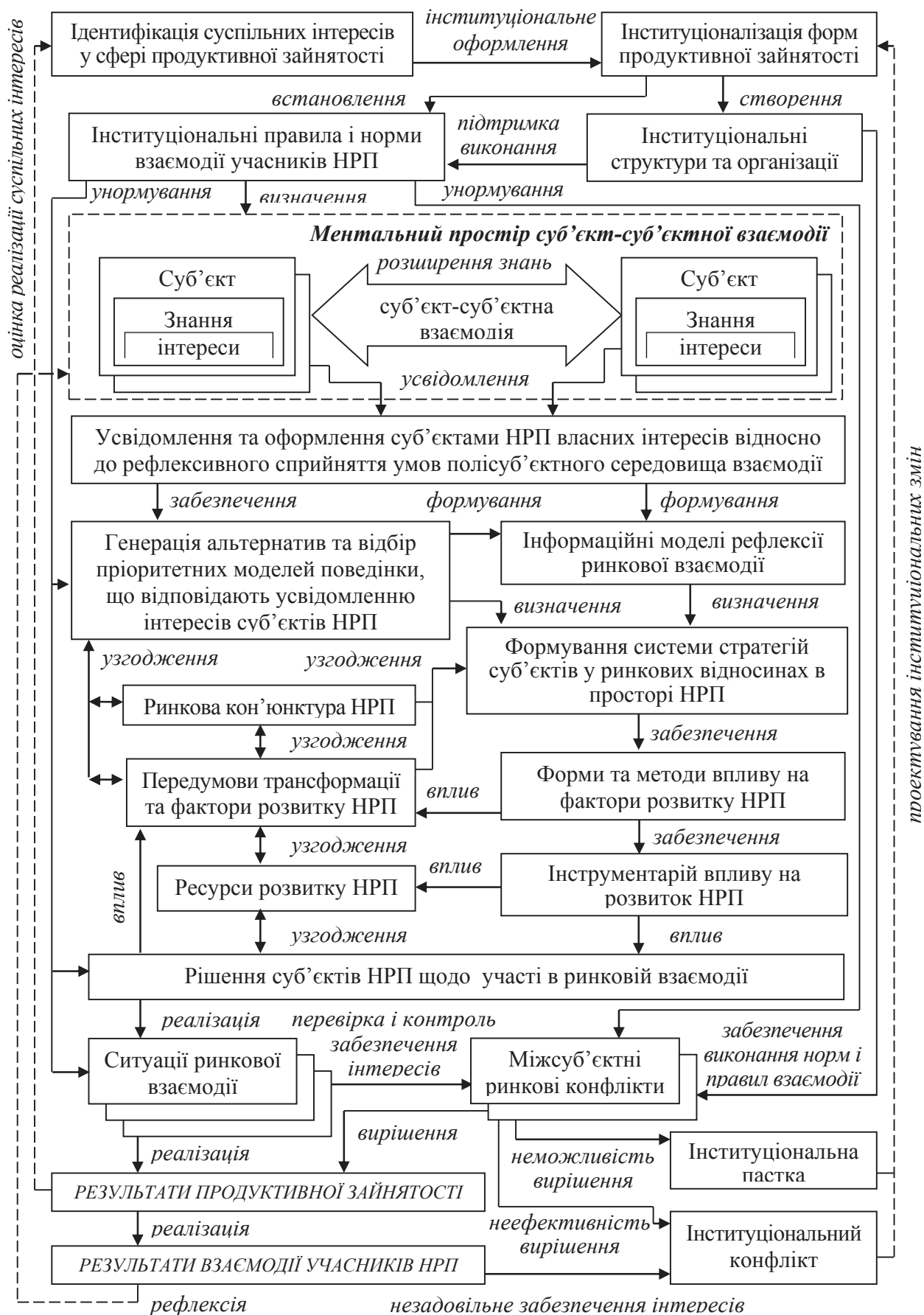

Рис. 1. Складники механізму регулювання національного ринку праці (авторська розробка)

ноти, члени якої вступають у соціально-трудові відносини через механізм НРП, так і на активному впровадженні нових норм і правил співробітництва шляхом інституціонального проектування. Необхідною умовою забезпечення неухильного виконання

встановлених ППН та запобігання проявам опортуністичної поведінки учасників НРП стає утворення мережі інституціональних структур та організацій (ІСО), які не беруть прямої участі в ринкових транзакціях, але безпосередньо можуть впливати на економічні рішення учасників ринку. Сполучення нормативного забезпечення суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників НРП (на базі ППН) із ІСО, діяльність яких регламентує практика дотримання вимог ППН, становить інституціональний простір регулювання (ППР) соціально-трудових відносин на ринку праці. Вплив складників ППР знаходить відбиття під час формування інформаційних моделей (у рамках орієнтованого на розширення знань агентів ментального простору суб'єкт-суб'єктних зв'язків), що визначають стратегії поведінки учасників НРП (у контексті усвідомлення та оформлення суб'єктами власних інтересів щодо рефлексивного сприйняття умов полісуб'єктного середовища) та алгоритми ухвалення економічних рішень у процесі рефлексивної взаємодії. В комплексі з вибором форм, методів, інструментарію впливу на фактори і ресурси розвитку описані складники визначають статичний (структурний) аспект механізму регулювання НРП.

Динамічний бік механізму регулювання отримує прояв у виникненні (під час реалізації обраних стратегій та прийнятих суб'єктами рішень) різних варіантів ситуацій ринкової взаємодії, успішне регулювання яких на засадах використання ППН створює можливості для формування результатів продуктивної зайнятості у цілому та взаємодії учасників НРП зокрема. Саме досягнуті результати (у зіставленні із визначеними раніше очікуваними потребами у задоволенні суспільних інтересів) дають можливість оцінити як продуктивність суспільного виробництва у цілому, так і результативність регулювання соціально-трудових відносин зокрема. Іншим складником оцінювання дієвості сформованого механізму регулювання є визначення його спроможності щодо

розв'язання міжсуб'єктних ринкових конфліктів, джерелом виникнення яких можуть бути гострі протиріччя в інтересах або стратегіях поведінки, що реалізуються різними суб'єктами. Непоборність утруднень під час застосування сформованого інституціонального забезпечення ринкових відносин може свідчити про необхідність удосконалення складників ППР на засадах усунення наявних інституціональних пасток (проявом яких є неможливість вирішення міжсуб'єктних ринкових конфліктів) або інституціональне проектування засад подолання ймовірних інституціональних конфліктів (за неефективності вирішення міжсуб'єктних суперечностей).

Висновки. Необхідність застосування системно-рефлексивної парадигми в контексті побудови механізму регулювання національного ринку праці зумовлюється вимогами і можливостями врахування активного характеру впливу його суб'єктів, а також рефлексивних процедур їх взаємодії як на вибір напрямів і шляхів трансформації ринкових відносин у рамках НРП, так і на динаміку протікання цих процесів. Статичний (структурний) аспект механізму регулювання НРП у рамках реалізації такої парадигми визначається сполученням складників інституціонального простору регулювання соціально-трудових відносин на ринку праці в комплексі з формуванням інформаційних моделей, що визначають стратегії поведінки учасників та вибір форм, методів, інструментарію впливу на фактори і ресурси розвитку НРП. Динамічний бік механізму регулювання знаходить прояв у виникненні (під час реалізації обраних стратегій та прийнятих суб'єктами рішень) різних варіантів ситуацій ринкової взаємодії, успішне регулювання яких створює можливості для формування результатів продуктивної зайнятості та взаємодії учасників НРП.

Подальшого дослідження потребують теоретико-методичні аспекти формування активної державної політики у цій сфері, а також розбудови системи рефлексивних впливів, орієнтованих на впорядкування соціально-економічних відносин на основі підтримки сприйняття суб'єктами ринку цінностей, образів та уявлень, сформованих державою в інституціональному просторі регулювання НРП.

Список літератури:

1. Гальчинський А.С. Методологія складних систем / А.С. Гальчинський // Економіка України. – 2007. – № 8. – С. 4–18.
2. Діденко Н.Г. Ринок праці та стратегія зайнятості в ЄС: досвід регулювання та державного управління / Н.Г. Діденко // Публічне управління: теорія та практика. – Х. : ДокНаукДержУпр, 2010. – № 2. – С. 131–137.
3. Калінеску Т.В. Забезпечення сталого розвитку промислових підприємств з використанням рефлексивного підходу / Т.В. Калінеску, О.А. Шведчиков // Інноваційна економіка. – 2013. – № 1. – С. 73–77.
4. Колот А.М. Економічно активна людина у новій економіці: теоретико-методологічний аналіз трансформаційних процесів / А.М. Колот, О.І. Кравчук // Ринок праці та зайнятість населення. – 2015. – № 2(43). – С. 3–8.
5. Корецька С. Державна політика на ринку праці / С. Корецька // Вісн. НАДУ. – 2004. – № 4. – С. 291–296.
6. Лепський В.Е. Рефлексивно-активныe среды инновационного развития / В.Е. Лепский. – М. : Когито-центр, 2010. – 255 с.
7. Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз : [кол. монографія] / За ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2012. – 320 с.

8. Маршавін Ю.М. Регулювання ринку праці України: теорія і практика системного підходу : [монографія] / Ю.М. Маршавін. – К. : Альтерпрес, 2011. – 396 с.
9. Пилипенко А.А. Організація рефлексивного управління розвитком підприємств і їх інтегрованих об'єднань / А.А. Пилипенко // Управління розвитком. – 2015. – № 1. – С. 59–62.
10. Шильнікова З.М. Управління ринком праці та зайнятністю населення на державному рівні / З.М. Шильнікова // Вісник Східноукраїнського національного університету імені В. Даля. – 2013. – № 7 (196). – Ч. 1. – С. 215–220.
11. Ostrom E. A Behavioral Approach to the Rational Choice Theory of Collective Action / E. Ostrom // American Political Science Review. – 1998. – Vol. 92. – № 1. – P. 1–22.
12. Rifkin J. The End of Work. The Decline of the Global Labor Force and the Dawn of the Post-Market Era / J. Rifkin. – N-Y.: G.P. Putnam's Sons, 1995. – 400 p.

УДК 332.8

Сугак Т.М., аспірант
Національна академія управління

МЕТОДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТАРИФІВ У СФЕРІ ВОДОПОСТАЧАННЯ

Сугак Т.М. Методи державного регулювання тарифів у сфері водопостачання. У статті розглянуто основні причини виникнення природної монополії у сфері централізованого водопостачання. Розкрито особливості державного регулювання підприємств централізованого водопостачання. Наведено основні статті затрат, які впливають на збільшення тарифу централізованого водопостачання. Визначено основні методи державного регулювання тарифів у сфері водопостачання.

Ключові слова: монопольний ринок, централізоване водопостачання, структура тарифу, методи державного регулювання, сфера водопостачання.

Сугак Т.М. Методы государственного регулирования тарифов в сфере водоснабжения. В статье рассмотрены основные причины возникновения природной монополии в сфере централизованного водоснабжения. Раскрыты особенности государственного регулирования предприятий централизованного водоснабжения. Приведены основные статьи затрат, которые влияют на увеличение тарифа централизованного водоснабжения. Определены основные методы государственного регулирования тарифов в сфере водоснабжения.

Ключевые слова: монополичный рынок, централизованное водоснабжение, структура тарифа, методы государственного регулирования, сфера водоснабжения.

Sugak T.M. Methods of state regulation of tariffs in the field of water supply. The article considers the main reasons for the emergence of a natural monopoly in the area of centralized water supply. The features of state regulation of centralized water supply enterprises are revealed. The main cost items that affect the increase of the tariff for centralized water supply are outlined. The basic methods of state regulation of tariffs in the field of water supply are determined.

Key words: monopoly market, centralized water supply, tariff structure, methods of state regulation of water supply.

Постановка проблеми. Одне із суспільно важливих завдань держави – забезпечення якісними та доступними послугами водопостачання своїх громадян. Під час вирішення цього завдання держава має забезпечити задоволення всіх інтересів основних суб'єктів економіки з мінімальними негативними наслідками для кожного з них, адже успішне функціонування водогосподарських комплексів залежить від співпраці держави, виробників та споживачів. При цьому держава, з одного боку, повинна створити відповідні умови для ефективного розвитку виробників – суб'єктів господарювання у сфері водопостачання, а з іншого – контролювати їх роботу на відповідність стандартам якості та без-

печності послуг та на справедливості установлених тарифів з урахуванням реальних доходів споживачів та фактичних витрат на виробництво та постачання питної води.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням цієї проблеми займалися багато вітчизняних та зарубіжних учених, серед яких: Б.М. Данилишин, В.А. Голян, С.І. Дорогунцова, Н.С. Бистрицька, М.А. Хвесик, В.Я. Шевчук, Л.Г. Мельник, А.В. Яцик та ін. Нині тема методів державного регулювання тарифів у сфері водопостачання вимагає поглибленого вивчення.

Постановка завдання. Мета статті – розглянути основні методи державного регулювання тарифів у